

Restauració d'alguns ponts medievals del Berguedà

El pont és una estructura fascinant. Ho és en tots els significats que té el vocable *estructura* relacionats amb els monuments i la seva restauració. Estructura com a objecte arqueològic bivalent: element construït, immers en la seva major part en uns peculiars estrats no terrencs, aeris o aquosos, i, al mateix temps, contenidor d'estrats i de restes materials; testimoni explícit, en tant que fòssil viu, de la història de la civilització, és a dir de la conquesta per l'espècie humana de l'escenari natural de la seva evolució.

I estructura quant a objecte construït, també amb una lectura bivalent: estructura com a sinònim d'edifici (idea pròpia de la cultura constructiva anterior a les acaballes del segle XIX) i estructura com a artefacte o esquelet sostenidor de l'edifici (concepte covat a l'empara de la utilització moderna del ferro laminat o el formigó armat). El pont és, en aquest sentit, la construcció sintètica per excel·lència, arquitectura (permetí'm els enginyers la paraula) en estat pur: bellesa directament derivada de l'ús i la racionalitat constructiva.

A la fascinació que ens produïa el pont com a tipus constructiu, s'hi va sumar, en els primers anys de la dècada dels anys vuitanta del segle passat, la provocada pel contacte continu amb alguns dels seus exemplars històrics en les nostres anades i vingudes per la província per restaurar monuments.

L'admiració es va tenyir aviat de tristor en comprovar com els ponts (en general, i en concret aquells que travessàvem o contemplàvem), vivien al marge de la febre restauradora i reutilitzadora de monuments que, per bé i per mal alhora, patia la societat

arran la dificultosa però irreversible conquesta de la democràcia i l'autonomia. Al Servei de la Diputació no rebíem cap petició d'ajuda per restaurar un pont, per molt que tingués fama, fonamentada o no, de ser romànic o fins i tot romà, o encara que els poetes, com Martí i Pol, els haguessin cantat. De fet, quan ben estranyats encetàvem converses amb els polítics o estudiosos locals, gairebé sempre constatarem que ningú no se sentia responsable d'aquells derelictes monumentals perduts en els paisatges. Els ponts, de fet, no eren de ningú. I de dret? Una altra qüestió sovint sense resposta.

Aquella fascinació (¡què hauria estat del nostre patrimoni si no fos per la fascinació dels pedraferrits somiatruites!) ens va moure

a convèncer el diputat a crear un programa d'intervenció en els ponts més significatius del nostre riu més emblemàtic (o si més no, el més habitual en els nostres escenaris), el Llobregat. I així va ser com vam començar a sensibilitzar els ajuntaments riberencs respecte de la necessitat de restaurar i tenir cura dels ponts i, si calia, a fer-los creure que ells n'eren els propietaris (si no per papers, sí per responsabilitat institucional) i, per tant, els responsables.

Fruit d'aquell programa, al llarg dels darrers 25 anys hem restaurat un bon grapat d'aquests elements, encara que no tant com hauria calgut o hauríem volgut.

Pont vell de la Pobla de Lillet.

JORDI ISERN

A l'Anoia, el pont vell de Jorba; al Bages, el pont vell d'Avinyó, el pont vell de Castellbell i el Vilar, el pont de Vilomara, de Rocafort i el Pont de Vilomara, i el pont nou de Manresa (en aquest cas, només la redacció dels estudis i el projecte); al Berguedà, el pont de Pedret, a Cercs, el pont vell de la Pobla de Lillet, el pont vell d'Orniu, a Olvan, i el pont de Periques, a Puig-reig; i a Osona, el pont vell de Roda de Ter. Deu ponts, als que caldria afegir, per la seva morfologia, l'aqüeducte de Sant Pere de Riudebitlles, a l'Alt Penedès.

Com restaurar un pont

Restaurar monuments amb rigor metodològic era un repte en començar aquella dècada dels anys vuitanta. La nostra va ser una

generació orfe. Jeroni Martorell havia mort tot just començar la segona meitat del segle i en els trenta anys que havien transcorregut cap arquitecte català havia publicat o ensenyat res que servís per fornir una metodologia de la restauració de monuments. Fora del que, amb bona voluntat, es podia deduir d'alguns breus escrits d'Adolf Florensa, res no es podia aprofitar. Ni de les classes en l'Escola d'Arquitectura ni de la successió d'anècdotes que naraven els articles que de tant en tant apareixien a la premsa. D'altra banda, exiliat Bosch i Gimpera, els historiadors i arqueòlegs van trigar anys i panys a recuperar la voluntat de col·laborar de debò amb els arquitectes en les tasques de restauració monumental.

I si restaurar amb rigor metodològic era un repte, restaurar un pont amb aquest plantejament era una aventura d'inici i final imprevisibles. No es tenien notícies que mai un equip interdisciplinari s'hi hagués embarcat. "Un pont, un jaciment? Vés ara, quin acudit", era la reflexió més representativa de la mentalitat dominat en el món tancat de la història. Des d'un òptica constructiva, les experiències conegudes tampoc eren engrescadores. Sovint no anaven més enllà de la conservació "romàntica" (és a dir, l'abandonament a la seva sort) del pont vell a la vora del flamant pont nou. Això, si el vell no s'havia destruït abans (fins i tot amb dinamita, com en el vergonyós i patètic cas del

magnífic pont de Molins de Rei). I quan el vell perdurava, allò més habitual era haver-lo desnaturalitzat amb la destrucció dels ampits i l'ampliació grollera de la caixa o el reforçament a base de formigó armat i l'arrebossat posterior amb un fals paredat per retornar-li el tipisme...

Convençuts que les nostres experiències en esglésies i d'altres edificis monumentals podrien ser-nos útils, vam enfocar des d'un principi la restauració dels ponts amb el mateix mètode que anàvem assajant: el que més tard anomenaríem Mètode SCCM (1). Des d'un punt de vista projectiu, però, el plantejament inicial va anar acompanyat de dubtes i assaigs, no sempre reeixits. La fascinació que abans he confessat davant del pont com a objecte construït anava aparellada, si més no en el meu cas, amb un altra seducció: la que exercien els mítics enginyers de camins canals i ports des que, de jove, havia tingut el privilegi de col·laborar amb un dels més destacats que hi treballaven a Catalunya, en Manuel Sánchez del Corral y del Río. ¿Qui millor, pensava jo, que un enginyer d'aquests, que té el privilegi de fer-ne de nous, per projectar la restauració d'un pont vell? Segur que ells, em deia, acostumats a fer bellesa de nova planta a partir de la síntesi de les essències de la construcció, no cauran en retòriques formalistes ni en temptacions folklòriques quan restaurin els ponts heretats.

Vet aquí el motiu pel qual, el projecte del primer pont que vam

Pont de Pedret. Cercs.

MONTSERRAT BALDOMÀ

decidir restaurar, un pont berguedà, el Pont Vell de La Pobla de Lillet, el vam voler encarregar a un enginyer. I no a un de qualsevol, sinó al més celebrat dels dissenyadors de ponts de l'època, en Carlos Fernández Casado. La invitació es va arribar a formalitzar a Madrid després d'una inoblidable conversa a Barcelona, abans de pronunciar ell una conferència a la seu d'aquí del seu col·legi professional. Com que degut a la seva edat ja havia reduït al mínim el seu treball, ens va proposar que en tingués cura del projecte el seu fill Leonardo, responsable ja de l'estudi que compartien. I així, i al Berguedà, va començar la nostra aventura restauradora de ponts.

Leonardo Fernández Troyano és també un enginyer admirable, digne continuador de la tasca professional del seu pare. Ell i el seu soci, Javier Manterola, han projectat ens els darrers anys desenes de ponts per tot l'Estat. Però en aquella època, vist ara l'experiència en perspectiva, tampoc els enginyers sabien molt bé què era restaurar un pont.

Al pont vell de La Pobla de Lillet, com he dit, vam estrenar-nos en l'aplicació del nostre mètode de restauració. L'estudi històric, dirigit pel doctor López Mullor, va ser molt complet, potser en aparença desproporcionat pel problema constructiu plantejat. Però, com ja hem reivindicat moltes vegades, la restauració

d'un objecte històric que la societat posa en les nostres mans és una ocasió excepcional que cal aprofitar. I en el cas d'aquell pont havia alguns presumptes enigmes per esclarir. La veu popular (les altres veus mai havien dit res, o no vam ser capaços d'assabentar-nos) deia que el pont era romà (una atribució que amb els anys hem vist que totes les veus populars fan de tots els ponts fets de pedra). L'arqueologia, un cop més, va resoldre els dubtes. D'altra banda, el mètode arqueològic ens va permetre conèixer els diversos paviments, l'evolució dels ampits i, alhora, comprovar l'origen i la profunditat dels danys físics que havíem descobert en l'anàlisi organolèptica del monument. Els estudis històrics es van completar amb un treball de Llibert Piera sobre alguns camins medievals del Berguedà que ens ha estat després de força utilitat.

El projecte definitiu i la direcció de les obres (fetes entre octubre de 1984 i octubre de 1985) van anar a càrrec de l'arquitecte del Servei Pau Carbó Berthold. Es van consolidar i reparar totes les estructures i, a tocar del pilar esquerre, allà on les aigües arriben i piquen amb més força, es va construir un mur esglaonat de formigó armat, un element nou de textura neutra, per remarcar la seva diacronia amb el pont antic. En la preparació i planificació dels treballs i durant el seu curs, vam comprendre una de les dificultats que després estaria sempre present en cada actuació en un pont: el fet que el riu vagi al seu aire, trastocant sovint les previsions; fins i tot de vegades duent-se pel davant l'obra feta o si més no les bastides parades per fer-la. Com si el riu fos una fera acostumada a jugar amb aquella seva presa, el pont, i a decidir en quin moment acaba amb ella, sense interferències de ningú; una fera gelosa que altres s'acostin a la seva víctima a guarir-la per tractar de perllongar indefinidament la seva vida.

El següent pont berguedà a ser restaurat va ser el de Pedret, al municipi de Cercs. Quan vam restaurar l'església de Sant Quirze (entre 1989 i 1995), es va acondicionar l'antic camí ral i va ser llavors quan es va plantejar la neces-

sitat de restaurar el pont. El 1993 el Servei va programar els estudis necessaris que iniciarien el procés. Sota la meua direcció, un equip interdisciplinari molt ampli va analitzar la problemàtica del pont des del punt de vista historicoarquitectònic i constructiu per tal de poder fer-ne un diagnòstic correcte i prescriure així les actuacions que permetrien redactar definitivament el projecte de restauració.

La història del pont de Pedret fixada pels estudis que vam fer confirma aquella relació sempre traumàtica entre un pont i l'element natural a qui deu l'origen, el riu. Efectivament, la història del pont de Pedret, i per tant la seva realitat d'avui, ha estat marcada per les successives riuades que l'han destruït total o parcialment i per les consegüents reconstruccions que paulatinament n'han anat configurant l'aparença actual. Sembla probable que en un primer moment, cap als segles IX-X, el pas sobre el riu es realitzés mitjançant una palanca de fusta disposada sobre el tram més estret del riu, a la qual podrien pertànyer algunes de les marques que encara hi ha a la roca. Als segles XI-XII, es va construir un primer pont romànic d'almenys tres arcs desiguals -tot i que podien haver arribat a ser cinc- i del qual només es conserven els arrencaments de la fàbrica en els extrems del pont, caracteritzada per la utilització de grans blocs de conglomerat.

El segle XIII, a causa segurament d'alguna riuada, es va ensorrar l'arc central i part dels laterals, els quals van haver de ser reconstruïts a partir de finals d'aquella mateixa centúria. Els problemes del pont, que segurament tenia poques obertures per resistir eficaçment les gran riuades, van continuar i cap al final del segle XV, es va haver de refer l'arc central. Aleshores es va aixecar la gran arcada ogival que encara es conserva, la qual permetia desguassar molt millor en cas de crescuda excepcional. A partir de llavors, s'hi van anar fent noves obertures, de tal manera que al segle XVI es va fer més gran l'arc del costat occidental del riu i se'n va construir un altre de nou, de la mateixa mida, encara més

cap a ponent, per tal de poder alleugerir l'impacte de les riuades sobre les parets del monument. Al llarg del segle XVII, es va recreïxer l'arc més occidental i va quedar fixada l'aparença actual dels arcs desiguals del pont que han resistit amb normalitat els aiguats dels darrers segles.

A finals d'octubre de 1993 es va enllestir l'estudi tècnic previ al projecte de restauració i el mes de juny de 1995 ja es disposava dels resultats de l'estudi fisicoconstructiu, documentació que va permetre plantejar els criteris d'intervenció. Una de les conseqüències més positives dels estudis previs que es van desenvolupar va ser la constatació que, malgrat l'aparença gairebé dramàtica d'algunes de les lesions que es podien observar (desplom del mur nord aturat pel contrafort

modern, esquerdes dels intradosos dels arcs, etc.), es podia plantejar una teràpia correctiva molt més senzilla i menys costosa que la primera que s'havia previst. És a dir, es va comprovar, un cop més, que la inversió (econòmica i temporal) en estudis previs, que de vegades temen o menyspreen alguns responsables dels monuments, permetia fer una intervenció no només eficaç, sinó molt més ràpida i barata que si aquesta no s'hagués produït.

Així doncs, un cop definits els danys que patia el monument i acotades les causes, es va decidir, en primer lloc, tractar de neutralitzar aquestes darreres, cosa que comportava, fonamentalment, impermeabilitzar la caixa del pont. Quant a les deformacions i les esquerdes, un cop assegurada la desaparició de la causa que les provocava, es neutralitzarien mecànicament i formalment, però renunciant a restituir-les a

la situació original. El contrafort s'havia de conservar (assegurant-se, això sí, un bon recolzament sobre el terreny) i, per tant, la deformació del mur, com les esquerdes, que ja no eren sinó un testimoni del comportament mecànic de l'element al llarg de la història.

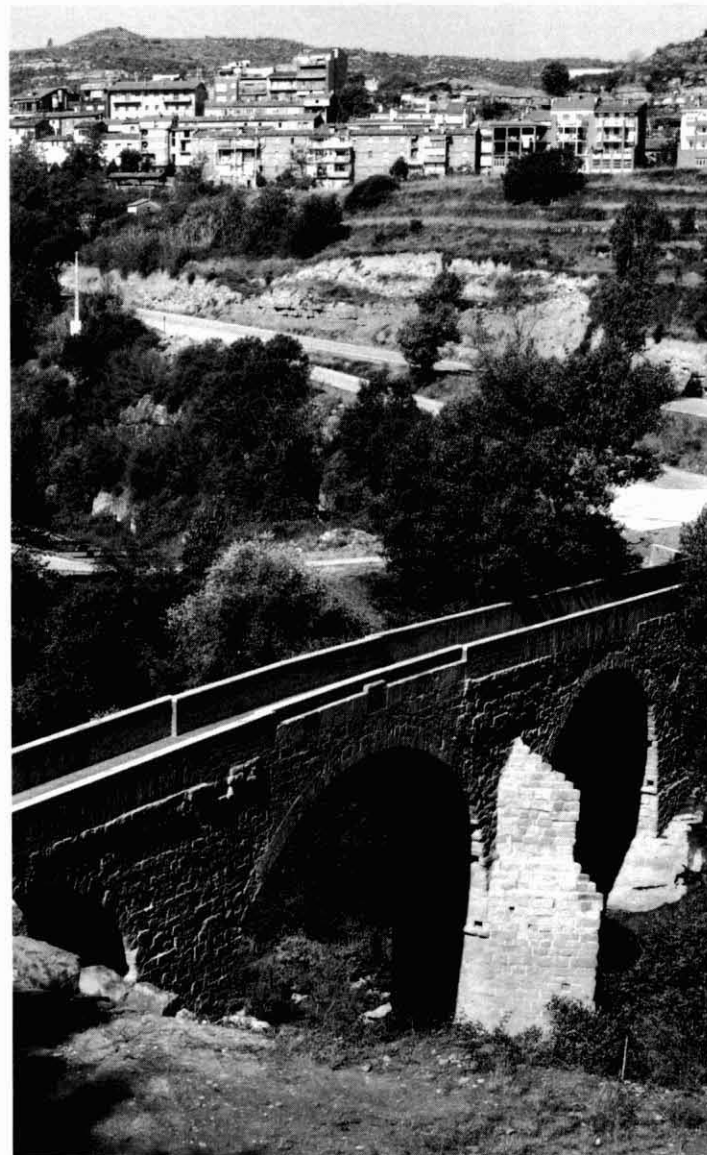
Respecte de la resta de la fàbrica, el paviment, els arcs, els tallamars, les pilastres i les baranes, per tal de millorar l'ús i la imatge del pont, així com per garantir-ne la conservació futura, es va optar per plantejar-ne la consolidació, que en alguns casos (coronament dels tallamars i dels murets-ampit) va suposar la recuperació de materials perduts per l'acció natural o antròpica. Finalment, per completar la intervenció, calia agençar els accessos i l'entorn del pont, de manera que se n'assolís una imatge global d'integració amb l'espai natural immediat.

El procés d'obra es va desenvolupar entre el febrer de 2000 i el febrer de 2001. L'acabament dels treballs es va celebrar amb un acte oficial que va tenir lloc el diumenge 16 de setembre de 2001, que va comptar amb la presència del president de la Diputació i els alcaldes de Berga i Cercs.

En el cas del **pont de Periques a Puig-reig**, la iniciativa de restaurar-lo va partir de l'Ajuntament, el qual, els primers mesos de l'any 1991, va sol·licitar del Servei el suport tècnic per fer un estudi del pont i planificar-hi les actuacions necessàries per frenar el procés de degradació que patia. L'octubre de 1992 el Servei va emetre un primer informe. Al setembre de 1993 ja estava enllestit l'estudi històric (documental i artístic), i posteriorment se'n va portar a terme la recerca arqueològica. L'anàlisi material, que es va desenvolupar entre gener i maig de 1995. Aquests estudis ens van permetre plantejar l'objectiu de la intervenció: la recuperació del pont en tant que element d'interès monumental i paisatgístic, és a dir, com a fita important de la memòria col·lectiva de Puig-reig i element definidor del seu entorn. Des del punt de vista de l'ús, perduda des del 1970 la funció de comunicació viària que tenia, el seu interès rau fonamentalment a permetre l'accés al camí

Pont de Periques. Puig-reig.

MONTSERRAT BALDOMÀ

que mena a la font del Pont, un recorregut i un paratge dels més estimats pels vilatans, des dels quals, d'altra banda, es des d'on es pot gaudir de les millors vistes del pont.

L'actuació, programada i executada seguint estrictament el nostre mètode, va basar-se en conseqüència en dos criteris específics que cal esmentar. L'un afecta el plantejament global de l'actuació mateixa i la distribució dels recursos disponibles. És el principi, que també va presidir l'actuació a Pedret, que una bona inversió en estudis previs (en temps i en diners, i ben planificada i ajustada a la problemàtica real concreta detectada) pot reduir al mínim les despeses posteriors d'intervenció. Aquest principi és especialment important quan s'actua en un pont, un element en el qual l'anàlisi organolèptica fa pensar sovint en un estat de conservació pitjor del que realment pateix o aconsella un tipus d'intervenció més contundent de l'estrictament necessària. La complexitat i precisió dels estudis previs materials fets al pont de Periques van permetre projectar ajustant-se a la problemàtica constructiva.

L'altre criteri té relació amb la manera d'intervenir. El pont presentava tres etapes constructives clarament diferenciades: l'etapa inicial de l'edat mitjana, de la qual es conservava un 90 % de l'obra, l'arc central reconstruït el 1890 i, finalment, les baranes de formigó i maons construïdes a mitjan segle XX. De la lectura crítica de l'element es va deduir que alguns aspectes d'aquesta evolució històrica no calia conservar-los ja que, si bé qualsevol afegit o transformació és sempre un testimoni històric, l'impacte alterador del conjunt en fa de vegades aconsellable l'eliminació o substitució. Aquest va ser el cas d'alguns afegits del segle XX, no així, naturalment, de l'arc reconstruït el XIX (la conservació del qual responia també a raons econòmiques i pràctiques elementals). Quant a com calia refer els elements perduts o eliminats, la manera com en el segle XIX s'havia refet aquell arc (amb doble rosca de totxo), així com les experiències ja homologades en la restauració his-

tòrica d'arquitectures antigues (les muralles romanes de Barcelona o el mateix pont romà de Verona) van suggerir d'utilitzar el totxo. Amb aquesta opció, s'associa la "diacronia harmònica" que preconitza com a norma habitual o genèrica el nostre Mètode SCCM de restauració.

Un altre aspecte a destacar de les obres (realitzades d'octubre de 1999 a juny de 2001) és la il·luminació del monument. Es va fer per mitjà de nou lluminàries antivandàliques, amb vidre sorrejat i làmpades compactes de baix consum d'11 Wats, que il·luminen de forma tènue el pas pel pont. Aquestes lluminàries tenen la mateixa mida que un maó i s'encastaren en la barana d'aigües amunt, cadascuna en substitució d'un d'aquests. També val la pena esmentar l'adequació de l'entorn immediat del pont, l'indret conegut com la font del Pont, que es va recuperar netejant-la, adequant el camí amb la construcció d'un graonat i senyalitzant l'accés amb una placa de pedra de la Sénia esculpida amb el nom. També es va senyalitzar l'accés al pont des del poble amb una placa del mateix tipus de pedra, esculpida amb la data de construcció del pont.

Per últim, l'altre pont berguedà restaurat per nosaltres, més que un pont són les restes d'un pont del qual es començava a perdre la memòria: el **pont vell d'Orniu a Olvan**, les dades històriques del qual de què ara disposem i les seves característiques morfològiques i constructives, suggereixen una datació baix

Pont vell d'Orniu. Olvan.

MONTSERRAT BALDOMÀ

medieval, potser el darrer terç del segle XIV.

Certament no és habitual que es demani al Servei una operació com aquesta. El que passa més sovint és que, d'unes restes així -més runes que ruïnes-, no se'n faci cas i acabin desapareixent. Per això, quan la regidora de cultura d'Olvan, Judit Carreras, va demanar que tècnics de l'SPAL anessin a mirar allò que hi havia sota uns coberts al costat del riu i a pocs metres del Pont d'Orniu, la primera satisfacció va ser comprovar que encara hi ha Ajuntaments, o determinades persones que hi treballen, amb prou sensibilitat per saber valorar com a possible patrimoni de la col·lectivitat un element amb cap present, vés a saber quin passat i aparentment cap futur. La segona satisfacció va ser la constatació que gràcies a aquella intuïció podríem ajudar a esclarir la veritable història del Pont d'Orniu (que n'eren dos, el nou i el vell, no només un) i conservar-ne memòria, la del vell, per mitjà d'un testimoni material.

Un cop definit aquest objectiu (posar a l'abast visual de la col·lectivitat un testimoni de la història del seu territori), plantejar el criteri de la intervenció ja va ser més fàcil: es tractava senzillament que la runa esdevingués ruïna. I determinar com fer-ho, tampoc

no va ser difícil: només calia regirar en el repertori de solucions que el nostre mètode de treball ha anat fent seves a partir de valorar críticament les que s'han anat adoptant al llarg de la història de la restauració monumental. En aquest cas, malgrat la petitesa de l'element, també convenia triar-les amb "eclecticisme i elasticitat", com aconsella el mètode. Per això, en alguns episodis vam creure que només calia netejar i posar en valor allò que vam trobar i, en d'altres, per tal de garantir l'estabilitat de les restes o per fer-les més entenedores, calia refer les llacunes reconstruint-les. I això és el que vam fer.

La primera visita al lloc, amb les restes del pont encara amagades, va tenir lloc el 2 de març de 2000. El 22 de maig es va enllestir el prediagnòstic corresponent; els dies 14 i 20 de juny es va fer el desmuntatge, amb seguiment arqueològic, dels coberts que emmascaraven les restes i després es van realitzar els treballs de consolidació que van finalitzar el 17 d'agost de 2001

NOTES

- (1) González Moreno-Navarro, Antoni, "La restauració objectiva. Mètode SCCM de Restauració Monumental", Barcelona, Diputació de Barcelona, 1999

Antoni González Moreno-Navarro

Arquitecte. Cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.